

EVOLUȚIA REGLEMENTĂRILOR INTERNAȚIONALE ÎN DOMENIUL DREPTURILOR OMULUI

Leonida MOISE

Human rights are a central part of agendas of political parties, states and international organizations in the modern world. As cooperation among countries and labor migration have intensified, a new kind of issues concerning the care for the human being came about.

Human rights are not just a common concern on a national level, but also on an international scale, due to the political, economic and social interactions amongst the core parties that make up the international system. As such, analyzing the concepts and the international norms is both welcome and beneficial to having a better grasp of the real dimensions behind the actual dimensions of this topic.

Problematika drepturilor omului reprezintă o temă centrală a activității politice și dezbaterii publice, atât pe plan intern cât și internațional. Practic, partidele politice, instituțiile statelor, precum și organizațiile internaționale sunt angajate în găsirea unor răspunsuri adecvate multiplelor și complexelor aspecte legate de existența umană, de drepturile omului.

Grație unei puternice presiuni mediatice, aproape că nu există țară de pe glob care să nu ia cunoștință de felul în care drepturile fundamentale ale omului sunt respectate în lume, situație ce creează o puternică motivație pe plan intern, pentru ca statele să găsească soluții realiste la problemele referitoare la acest segment al activității sociale.

De asemenea, importanța drepturilor omului rezultă și din faptul că unele dintre cele mai importante probleme globale ale omenirii, cum ar fi pacea și securitatea, cooperarea și dezvoltarea, implică în mod imperios ființa umană. În acest context, este necesar să se elaboreze cadrul juridic în care se plasează domeniul drepturilor omului, atât în ceea ce privește angajamentele asumate de state, cât și practica internațională.

Deși ideea drepturilor omului a preocupat într-o formă sau alta omenirea încă de la începuturile sale, impunerea în gândirea europeană a avut loc în spațiul politic, unde s-au cristalizat primele încercări odată cu apariția relațiilor de producție capitaliste. Ascensiunea, începând cu secolul al XVIII – lea,

a burgheziei, care promova dezvoltarea economică prin susținerea liberei inițiative și a dreptului la proprietate, a însemnat și afirmarea unor noi raporturi sociale, în care oamenii se bucurau de libertate și egalitate în fața legii. În felul acesta, s-a ajuns la necesitatea de a se reglementa prin lege drepturile și libertățile cetățenești și la stabilirea statutului politico-juridic al persoanei.

Mai trebuie subliniat și faptul că reglementarea juridică a drepturilor omului a fost precedată de interesante și substanțiale abordări în cadrul filosofiei politice, unde filosofi și juriști, precum: John Locke, Hugo Grotius, Samuel Puffendorf, Montesquieu, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Jeremy Bentham, John Stuart Mill ș.a., au tratat în lucrările lor teme importante privind perfecționarea activității instituțiilor politice care trebuiau să asigure afirmarea neîngrădită a personalității umane.

Jeremy Bentham și John Stuart Mill, de pildă, au pus bazele teoriei utilitariste, al cărei principiu fundamental consta în proclamarea fericirii omului drept scopul suprem al vieții, toate acțiunile fiind considerate bune în măsura în care conduc la o mai mare fericire, înțelegând prin fericire prezența plăcerii și absența durerii.¹

Primele drepturi și libertăți ale omului sunt consemnate și garantate în Anglia prin *Magna Carta* din anul 1215 și dezvoltate în actele *Habeas Corpus* și *Bill of Rights* din 1689. Prin aceste documente se prevedea libertatea cuvântului, dreptul la alegeri libere, dreptul la eliberare sub cauțiune, dreptul de a fi judecat de un tribunal cu juriu etc.

Un moment important în afirmarea drepturilor omului l-a constituit *Declarația de independență* a coloniilor engleze din America, adoptată la 4 iulie 1776, în Philadelphia, care proclama egalitatea oamenilor și dreptul acestora la viață, libertate și fericire. Pentru susținerea acestor drepturi se prevedea instituirea de guverne în acord cu cei guvernați, independența judecătorească, libertatea comerțului, subordonarea militarilor puterii civile etc.

Documentul cel mai revoluționar în privința drepturilor omului este considerat a fi *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* din 26 august 1789, a revoluției franceze.² Elaborată de o comisie specială, desemnată de Adunarea Constituantă a Revoluției franceze, această declarație reprezintă aplicarea într-un text legislativ a libertăților și drepturilor cetățeanului dintr-o perspectivă individualistă și liberalistă, fiind pentru acea perioadă o materializare a curentelor progresiste din cadrul societății franceze împotriva absolutismului feudal.

Egalitatea tuturor persoanelor în fața legii reprezintă principiul fundamental pe care se bazează toate celelalte drepturi și libertăți, și exprima esența transformărilor în privința statutului juridic al persoanei. În lumina

¹ Leonida Moise, *etică politică*, Editura Paideia, București, 2006, p.23.

² Dr. Ion Diaconu, *Drepturile omului*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1993, p.8.

acestor prevederi, statul trebuia să se abțină de la orice acțiuni care puteau să afecteze drepturile persoanei și să nu intervină decât atunci când erau amenințate interesele altor persoane. Drepturile omului erau percepute ca drepturi subiective și se refereau la dreptul la proprietate, la securitate, la rezistență față de opresiune, iar libertățile proclamate constau în libertatea de gândire, libertatea de expresie, de exprimare, prezumția de nevinovăție și protecția contra retroactivității legii. Cu tot caracterul său progresist Declarația avea și limite, rezultate atât din conținutul ei, cât și din concepția individualistă pe care o promova.

Distincția dintre drepturile omului și cele ale cetățeanului este un argument în acest sens, deoarece numai cetățeanului ca membru al societății politice respective îi reveneau anumite drepturi, cum ar fi dreptul de a-și aduce contribuția la elaborarea legilor, accesul egal la demnități și funcții publice, dreptul de a participa la stabilirea impozitului și altele. Dimpotrivă, persoanei care nu era cetățean nu i se recunoștea nici măcar exercitarea deplină a dreptului la comunicare. Interesant este că Declarația nu a reținut un proiect de rezoluție al abatelui Sieyes, care stipula că „orice cetățean care este în imposibilitate de a-și acoperi nevoile sau care nu găsește de lucru are dreptul la ajutorul societății, supunându-se ordinelor acesteia.”³ De asemenea, aceste drepturi vizau doar populația Franței, mai puțin locuitorii din colonii, fiind necesar, o bună perioadă de timp, ca efectele Declarației să se extindă și asupra acestora.

Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste a determinat apariția în dreptul internațional a unor reglementări care să rezolve unele aspecte necorespunzătoare din dinamica socială. Astfel, o serie de convenții internaționale, bilaterale și multilaterale din secolul al XIX-lea au avut drept principal scop limitarea și interzicerea sclavajului. Pot fi amintite, în acest sens, *Actul general al Conferinței de la Berlin din 1885*, care interzicea comerțul cu negri în teritoriile din bazinele fluviilor Congo și Niger și *Actul general al Conferinței antisclavagiste de la Bruxelles din 1889-1890*, care prevedea suprimarea comerțului cu sclavi în toată Africa și în zona maritimă a Oceanului Indian.

Măsuri suplimentare pe linia înlăturării sclavajului și a traficului de sclavi au fost adoptate prin *Convenția semnată la Saint-Germain în 10 septembrie 1919* și prin *Convenția referitoare la sclavaj din 25 septembrie 1925* de la Geneva, încheiată în cadrul Ligii Națiunilor.

Practic, abolirea definitivă a sclavajului la nivel mondial a avut loc în urma încheierii unor convenții la nivelul Organizației Națiunilor Unite, respectiv a *Convenției Suplimentare referitoare la abolirea sclavajului*, din 1956 și a *Pactului internațional asupra drepturilor civile și politice*, din anul 1966.

³ Cristian Babouin-Janbert, *Le projet de declaration des droits de l'homme en societe en 42 articles per M. L'abbe Sieyes*, Universite Catholique de Lyon, p. 90.

Interesantă este și evoluția reglementărilor internaționale în domeniul protejării militarilor, prizonierilor și a populației civile, în cazul unor conflicte majore și în situații de război. Încă din secolul al XIX-lea au existat preocupări în această direcție, care au fost concretizate în *Convenția de la Geneva din 1864* privind respectarea imunității spitalelor militare și a personalului și îngrijirea soldaților răniți și bolnavi, și în *Convenția de la Haga din 1864*, referitoare la legile și obiceiurile războiului pe uscat.

Secolul al XX-lea a debutat cu un important act normativ, *Convenția de la Geneva din 1906* privitoare la îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor în armatele aflate în campanie, urmată de *Convenția de la Haga din 1907* privind adaptarea la războiul maritim a *Convenției de la Geneva din 1906*.

După prima mare conflagrație mondială, în anul 1929, se vor încheia două convenții importante, respectiv *Convenția privind ameliorarea soartei răniților și bolnavilor din armatele în campanie* și *Convenția referitoare la tratamentul prizonierilor de război*, iar după cel de-al Doilea Război Mondial vor fi adoptate patru convenții la Geneva, în 1949, privind: protecția prizonierilor de război, a răniților și bolnavilor în războiul de uscat, a răniților și bolnavilor în războiul maritim, ca și protecția populației civile.⁴

Relevante pentru tematica analizată sunt și cele două protocoale adiționale la Convenția de la Geneva, *Protocolul adițional din 12 august 1949* privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale și *Protocolul adițional referitor la protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional, adoptat la 8 iunie 1977*. Având în vedere că aceste reglementări se referă la perioade de conflicte și războaie, ele se încadrează în dreptul umanitar și mai puțin în contextul general al drepturilor omului.⁵

O situație confuză și contradictorie s-a creat după Primul Război Mondial, deoarece în tratatele de pace încheiate cu unele țări aliate din Europa, printre care și România, s-au prevăzut anumite drepturi și libertăți în favoarea minorităților din aceste țări, a căror îndeplinire a fost pusă sub garanția Ligii Națiunilor. Țările aflate în această situație au semnalat caracterul discriminatoriu și inegal al acestor acorduri, întrucât erau valabile doar pentru țările în cauză, nu și pentru marile puteri aliate, iar prin garanția Ligii exista, potențial, riscul ca deciziile luate de Consiliul Ligii să atingă interesele fundamentale ale statelor respective.⁶ Mai mult, s-a mers până acolo încât s-a acordat străinilor o serie de privilegii, printre care și acela de extraterritorialitate.⁷

După cel de-al Doilea Război Mondial, încălcarea flagrantă a celor mai elementare drepturi în timpul regimurilor fasciste și naziste a determinat apariția unei puternice opinii internaționale pentru realizarea unor

⁴ Ionel Cloșcă, *Dreptul umanitar și noua ordine internațională*, Editura Militară, București, 1978.

⁵ Dr. Ion Diaconu, *op.cit.*, p.14.

⁶ Grigore Geamănu, *Drept internațional public*, vol.I, București, 1981, p.375.

⁷ *Ibidem*, pp. 384-385.

reglementări cât mai cuprinzătoare și pentru a se asigura un cadru adecvat colaborării internaționale în domeniul drepturilor omului.

Carta Organizației Națiunilor Unite, adoptată, la 26 iunie 1945, proclamă hotărârea popoarelor de a proteja generațiile viitoare de pericolul războiului și reafirmă credința lor în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și valoarea ființei umane, în egalitatea în drepturi între bărbați și femei, și între națiuni.

Carta stipulează faptul că în atribuțiile Adunării Generale și ale Consiliului Economic și Social intră și promovarea cooperării internaționale în toate domeniile de activitate, soluționarea tuturor problemelor care apar, precum și sprijinirea îndeplinirii drepturilor omului și libertăților pentru toți locuitorii planetei, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.

Documentul care aduce cele mai importante contribuții în domeniul drepturilor omului este, indiscutabil, *Declarația universală a drepturilor omului*, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1948. Declarația constituie primul document internațional care abordează problematica drepturilor omului în ansamblu, pornind de la o concepție comună despre drepturile și libertățile omului.⁸ Încă de la început se precizează că recunoașterea demnității umane și a drepturilor egale reprezintă fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume. Declarația menționează că afirmarea omului trebuie realizată în condițiile de libertate a cuvântului și convingerilor, deoarece numai așa se poate exprima voința popoarelor de a realiza progresul social și îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor.

Declarația prevede la art.1 că toate ființele umane se nasc libere și egale în drepturi și acest fapt constituie baza drepturilor și libertăților omului. În acest context, orice om se poate prevala de toate drepturile și obligațiile proclamate, fără nici o deosebire de rasă, culoare, sex, opinie politică sau religie și beneficiază, fără nici o deosebire, de dreptul egal la protecția legii și la protecție împotriva oricărei discriminări. Ca drepturi specifice sunt prevăzute dreptul la viață, libertate și securitatea persoanei, iar pentru garantarea acestora se interzice tortura, pedepsele degradante, arestarea sau deținerea arbitrară, condamnarea pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituie acte penale în momentul comiterii. Se prevede, de asemenea, dreptul oricărei persoane de a se adresa unei instanțe judecătorești pentru a beneficia de o judecată nepărtinitoare, în concordanță cu legile în vigoare.

În conformitate cu prevederile, Declarației, orice persoană are dreptul de a părăsi orice țară, inclusiv pe a sa, și de a reveni în țara de origine, precum și dreptul de a circula liber și de a-și stabili reședința în interiorul granițelor unui stat.

⁸ Dr. Ion Diaconu, *op.cit.*, pp.16-17.

Un loc important în cadrul Declarației îl ocupă prezentarea categoriilor de drepturi. În acest sens, se menționează ca drepturi politice: libertatea de gândire, conștiință sau religie, libertatea de opinie și exprimare, dreptul la întrunire și asociere pașnică, dreptul de a lua parte la conducerea treburilor publice ale țării sale. Ca drepturi economice: dreptul la proprietate, la securitate socială, la muncă, la odihnă, la un nivel de trai decent, dreptul la învățătură și educație. Ca drepturi civile: dreptul la cetățenie, dreptul de a se căsători și a-și întemeia o familie, drepturile egale ale soțului și ale soției.

După adoptarea Declarației universale a drepturilor omului au fost adoptate o serie de acorduri și convenții privind aspecte diverse ale drepturilor omului. Spre exemplu, *Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid*, adoptată tot în decembrie 1948, după ce definește genocidul ca fiind o crimă de drept internațional, enumeră actele ce se încadrează în această categorie: uciderea membrilor unui grup, atingerea gravă adusă integrității lor fizice sau mintale, supunerea la condiții de existență care duc la distrugerea lor și transferul forțat de copii de la un grup la altul. Sunt menționate, în continuare, sancțiunile împotriva celor care comit acte de genocid, a celor care incită direct sau indirect la acesta, sau care se fac vinovați de tentativă sau complicitate la genocid.

O altă convenție importantă este *Convenția internațională asupra eliminării și reprimării crimei de apartheid*, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 30 noiembrie 1973. În acest document se condamnă politica de apartheid ca fiind crimă contra umanității, iar persoanele, instituțiile și organizațiile care le susțin sunt apreciate drept criminale.⁹ Statele semnatare ale acestei convenții se obligă să ia toate măsurile necesare pentru a împiedica producerea unor asemenea fapte, iar în situația producerii lor să acționeze concertat pentru a urmări, a judeca și a pedepsi persoanele acuzate de producerea lor.

Convenția internațională pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, adoptată de Adunarea Generală la 7 martie 1965, condamnă discriminarea rasială și angajează statele părți să promoveze o politică de combatere și eliminare a oricăror manifestări de rasism și să asigure fiecărei persoane egalitatea în fața legii.

Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 26 noiembrie 1968, proclamă drept imprescriptibile crimele de război, crimele contra umanității, expulzarea populației prin atac armat sau ocupare, actele inumane decurgând din politica de apartheid, și cere statelor semnatare să întreprindă toate măsurile legislative necesare pentru a asigura imprescriptibilitatea crimelor respective.

Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptată de Adunarea Generală la 18 decembrie 1979, condamnă discriminările la care sunt supuse femeile, indiferent de forma utilizată.¹⁰

⁹ Rezoluția 3068 din 30 noiembrie 1973.

¹⁰ Rezoluția 34/180 din 18 noiembrie 1979.

Importante pentru securitatea persoanelor au fost și *Convenția împotriva torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante*, adoptată de Adunarea Generală la 10 decembrie 1984, și *Convenția privind drepturile copilului*, adoptată în decembrie 1990.

O direcție principală de acțiune a fost identificarea unor instrumente juridice care să vizeze ansamblul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. După studii aprofundate pentru definirea conținutului drepturilor omului, au fost elaborate două pacte internaționale privind drepturile economice, sociale și culturale, respectiv drepturile civile și politice adoptate de Adunarea Generală prin Rezoluția nr.2200 din 16 decembrie 1966.¹¹

Pactul cu privire la drepturile economice, sociale și culturale cuprinde referiri la dreptul la muncă, la organizarea sindicală, la securitatea socială, protecția familiei, dreptul la o viață decentă, la sănătate, dreptul de a participa la viața culturală și de a beneficia de progresul științific. Tot prin acest pact se creează un organism în care să fie analizate sesizările și rapoartele statelor părți referitoare la progresele realizate în respectarea drepturilor respective.

Pactul cu privire la drepturile civile și politice se referă la dreptul la viață, interzicerea sclavajului, dreptul la libertate și securitate personală, libertatea de conștiință, gândire și religie, dreptul la întruniri și asociere, dreptul de a-și părăsi țara, dreptul de a se căsători, libertatea de expresie, dreptul de a participa la conducerea treburilor publice, precum și alte drepturi și libertăți. În pact este prevăzută instituirea unui Comitet al drepturilor omului care are ca atribut examinarea rapoartelor periodice ale statelor părți privind măsurile întreprinse de acestea pentru aplicarea drepturilor civile și politice. De asemenea, Comitetul trimite statelor părți propriile rapoarte referitoare la măsurile și activitatea sa, precum și observații de ordin general. Pactul privind drepturile civile și politice este însoțit de un Protocol facultativ, prin care Comitetul este abilitat să primească și să examineze comunicările care provin de la persoane aflate sub jurisdicția statelor părți la Pact sau la Protocolul facultativ, referitoare la încălcări ale drepturilor lor.

La cea de-a 44-a Sesiune a Adunării Generale din 1989 a fost adoptat un nou Protocol facultativ la Pactul amintit, prin care a fost abolită pedeapsa cu moartea. Este admisă o singură excepție, și anume aplicarea pedepsei cu moartea în timp de război, în urma unei condamnări pentru o crimă cu caracter militar, de o gravitate extremă, dacă statul care ratifică acest Protocol formulează o rezervă în acest sens, cu ocazia ratificării sau aderării.

¹¹ La 31 decembrie 1990 au aderat la *Pactul internațional referitor la drepturile economice, sociale și culturale* 97 de state, iar la aceeași dată, 92 de state au aderat la *Pactul referitor la drepturile civile și politice*.